

Avtobiografija, potopis, avtobiografska potopisna in fiktivna proza Alme Karlin

SILVIJA BOROVNIK

Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, silvija.borovnik@um.si

SCN XI/1 [2018], 11–32

Članek zvrstno opredeljuje literarno delo Alme Karlin, pisateljice iz Celja, ki je pisala v nemščini, bila v obdobju med obema svetovnjima vojnama zelo znana in priljubljena avtorica, po drugi svetovni vojni pa v Jugoslaviji kot »nemška« zamolčana in zanikovana. V članku je njena proza razdeljena na avtobiografijo, potopis, avtobiografsko potopisno in fiktivno prozo. Proza Alme Karlin je bila dolgo literarnovedno neraziskana. V članku so analizirani njeni vzorčni primeri in uvrščeni v evropski kontekst. Alma Karlin je predstavljena kot dvojna, medkulturna, nemško-slovenska pisateljska identiteta.

Ključne besede: Alma Karlin, literarno delo, nemško-slovenska medkulturnost

The article defines the literary work of Alma Karlin by genre. She was a writer from Celje that wrote in German. Between the two world wars, she was a famous and a very popular author. In Yugoslavia, after the Second World War, she was disregarded and ignored as a “German” author. The article divides her prose into autobiography, travelogue, and fiction. From the standpoint of literary science, Alma Karlin’s prose had been unexplored for a long time. In the article, her examples are analyzed in the European context. Alma Karlin is presented as a double, intercultural, German-Slovenian identity.

Key words: Alma Karlin, literary work, German-Slovenian interculturalism

1 Avtobiografija

Svetovna popotnica in pisateljica Alma Karlin je poleg številnih zapisov, romanov, črtic in novel zapustila tudi dve avtobiografiji. Prva, *Sama* (v slov. 2010), se nanaša na njeno otroštvo in mladost ter poznejši študij in potovanja po Evropi, druga, *Moji zgubljeni topoli* (v slov. 2007), pa na drugo svetovno

vojno, na njen začetek in trajanje, ter na beg v partizane. Obe avtobiografiji sta izjemni, tako zaradi množice podatkov in stvarnih dejstev, zaradi katerih je mogoče dobro spoznati in razumeti čas, v katerem se je oblikovala pisateljica, kakor tudi zaradi literarnih prvin, ki uvrščajo Almo Karlin med odlične avtorice tega žanra. Na Slovenskem pisateljic, ki bi s polno samozavestjo upale pisati o lastnem življenju, ni bilo veliko. Avtobiografske, spominske ali delno avtobiografske tekste so napisale Ernestina Jelovšek, Prešernova nezakonska hči (*Spomini na Prešerna*, 1883), Luiza Pesjak (*Iz mojega detinstva*, 1886), Zofka Kveder (*Moja prijateljica*, 1900), Marica Nadlišek Bartol (*Iz mojega življenja*, 1948), Ilka Vašte (*Podobe iz mojega življenja*, 1964), Angela Vode (*Skriti spomin*; delo je nastalo po drugi svetovni vojni, a je izšlo šele 2004), Mira Mihelič (*Ure mojih dni*, 1985). Slovenske pisateljice so redko premogle samozavest in prepričanje, da je bilo njihovo življenje nekaj posebnega in da ga je vredno zapisati v avtobiografiji. Toda v zadnjem času je naraslo tudi literarnovedno zanimanje za njihovo avtobiografsko pisanje (Šlibar 1996, Grdina 1992, Koron 2011, Novak Popov 2008, Mihurko Poniž 2011, Verginella 2011). Avtobiografije pa se zdijo pomembne tudi zgodovinarjem. Marta Verginella je na primer zapisala:

Za zgodovinarja, ki želi prodreti pod gladino zgodovinskega dogajanja in razložiti zapletenost človeških dejstev v preteklosti, je vsaka sled človekove prisotnosti in ravnanja neprecenljivega pomena. (Verginella 2011: 96)

Verginella (2011: 96) nadalje navaja, da se je v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja povečalo zanimanje za zgodovino vsakdanjega življenja ter da so avtobiografski viri postali pomembni, saj so ponudili t. i. pogled skozi ključavnico. Zato je avtobiografsko, pričevanjsko pisanje Alme Karlin nadvse dragoceno. Kako pa je bilo s pisateljicami v širši Evropi?

O ženskih avtobiografijah piše Katherine R. Goodman v delu *Frauen Literatur Geschichte, Schreibende Frauen vom Mittelalter bis zur Gegenwart* (Gnüg, Möhrmann, ur., 1999), in sicer v študiji z naslovom *Weibliche Autobiographien/Ženske avtobiografije* (Gnüg, Möhrmann 1999: 166–176). Poudarja, da je bil žanr avtobiografije v tesni zvezi z uveljavljanjem moške, meščanske samozavesti. Razvijal se je od konca 18. stoletja in odražal posameznikov boj za meščansko individualnost. V avtobiografijah so pisci poudarjali svoj ponos nad tem, da so si svoj družbeni položaj in pomen ustvarili sami. Ženskih avtobiografij pa je bilo v primerjavi z moškimi bistveno manj. Ženska avtobiografija se po ugotovitvah Goodmannove od moške precej razlikuje. Izraža zgodbo o nekem nenavadnem življenju, obenem pa tudi upor zoper zahteve meščanske družbe. Ženska avtobiografija pripoveduje zgodbo o življenju uporne posameznice, saj ženske, ki živijo v skladu s pravili družbe, avtobiografij praviloma ne pišejo.

Goodmanova sega v preteklost in navaja, da so ženske že sredi 17. stoletja občasno pisale pustolovske ali tudi poklicne avtobiografije (M. Rowlandsons 1682, Isabella von Wallenrodts 1797, Friderike von Riedsels 1800 idr.), avtobiografije so zapuščale nekatere igralko ali celo ženske, ki so si preoblečene v moške na skrivaj pridobile vojaške izkušnje. Le Angležinja Margaret Cavendish

je leta 1656 napisala avtobiografijo o svojem osebnem razvoju (Goodman 1999: 167). Raziskovalka ženskih avtobiografij nadalje ugotavlja, da so ženske že sredi sedemnajstega stoletja pisale hišne in družinske kronike, ki pomenijo zgodnje oblike avtobiografskih zgodb. Poudarja pomembno razliko med spomini in avtobiografijami, kajti spomine so pisali v glavnem plemiči in se nanašajo na zunanja dejstva ter dogodke. Avtobiografije pa pišejo meščani, ki pripovedujejo o svojem notranjem doživljanju raznih dogodkov, o poteku dozorevanja v samostojnega človeka, o svoji duševni podobi. Ni naključje, da obstaja za te vrste zgodb v nemški terminologiji izraz *Seelengeschichten*, duševne zgodbe (Goodman 1999: 168).

Mesto ženske v zgodovini je bilo definirano v krogu doma in družine, ženske se ok. leta 1800 še niti v javnosti niso smele samostojno pojavljati, kako naj bi torej javno pripovedovale o svojem življenju. Ženske niso smele izražati svojih talentov, saj je bil edini cilj njihove vzgoje in doraščanja poroka. Bile so finančno odvisne od družine, pozneje od moža, neizobražene ali slabo izobražene pa so bile daleč od neodvisnosti in si izražanja kakršnekoli subjektivnosti niso mogle privoščiti. Ženska, ki bi odkrito pisala o svojih željah in čustvih, bi bila takoj ekonomsko ogrožena, zato so redke, ki so imele pisateljske ambicije, svoje življenjske izkušnje skrile za junakinje v romanih, skrile so se za fikcijo. Kljub temu pa so obstajale tudi avtorice, ki tega niso počele. Roman se je v 18., zlasti pa v 19. stol. približal avtobiografiji in pismu, avtobiografija pa romanu, to je fikciji. Pozno 18. stol. je poznalo mešane oblike, nastajala je modernejša oblika avtobiografije. Sredi 18. stol., piše Goodmanova, so na ženske avtobiografije vplivali Richardsonovi romani (v tem sobesedilu je zanimivo, kako tudi A. Karlin v svoji avtobiografiji *Sama* navaja, da je prebrala ogromno raznih pustolovskih, junaških in ljubezenskih romanov). Roman in avtobiografija sta se približevala drug drugemu, kar je razvidno pri mnogih avtoricah, tako da je bilo veliko romanov ok. l. 1800 branih kot avtobiografije. Ženske so pozneje oblikovale posebno avtobiografijo, to je avtobiografijo v pismih, pisma pa so postala ventil za izražanje njihove subjektivnosti (Goodman 1999: 169–170). Na tem mestu naj spomnimo tudi na roman *Hanka* pisateljice Zofke Kveder, ki je podobno zasnovan (v hrvaščini je izšel 1917, v slovenščini 1938).

Avtobiografije, katerih avtorice so ženske, postavljajo pod vprašaj t. i. meščanske vrednote, piše Goodmanova (Bettina Brentano von Arnim, George Sand, George Eliot, Fanny Lewald idr.), kmalu pa so pričenjale posnemati moške avtobiografske vzorce tako, da so npr. pisale o času na splošno, o politiki. Začele so pripovedovati tudi o težavah, ki so jih imele kot ženske, ki so gojile drugačne ambicije, kakršne je od njih pričakovala patriarhalna skupnost. T. i. *prave avtobiografije* pa so ženske pod vplivom zgodnjih emancipacijskih gibanj začele pisati šele sredi 19. stoletja. Prej so svoje težave in skrite želje zanikovale, jih preoblačile v pisemske in romaneskne oblike. Prva pisateljica, ki je napisala avtobiografijo o lastnem osebnem razvoju, je bila Harriet Martineau. Napisala jo je leta 1855, izšla je šele leta 1877 (Goodman 1999: 172). Opisala je čas, ljudi okrog sebe, predvsem pa svoje delo in želje v zvezi z njim. Podobne prvine lahko najdemo v avtobiografiji *Sama* A. Karlin, predvsem

mnoge zapise o njeni predanosti študiju in pisateljskemu delu, ki ji je bilo v edino in veliko zadovoljstvo.

Začetek 20. stol. je prinesel okrepljeno gibanje za enakopravnost žensk, kar je vplivalo na nastajanje pa tudi na vsebino ženskih avtobiografij. Vedno bolj številne pisateljice na osnovi lastnih izkušenj dokazujejo, zakaj imajo pravico do samostojnosti, piše Goodmanova (1999: 174). Večina od njih še vedno izvira iz vrst bogatejšega meščanstva. V tem času se razvijejo tudi drugačne avtobiografske oblike, ne več zgolj kronološke pripovedi o osebnih življenjskih poteh, temveč tudi asociativne (pri Marie von Ebner Eschenbach), šele med obema vojnama pa pod vplivom psihoanalize tudi drugi oblikovni eksperimenti (pri Mary Austin, Gertrude Stein). Goodmanova piše, da so se po osvoboditvi iz suženjstva ženske avtobiografije pričenjale pojavljati tudi pri afroameriških avtoricah v ZDA, v drugi polovici 20. stol. pa je število avtobiografskih besedil, ki so jih napisale ženske, zaradi njihovega vedno širšega dostopa do izobraževanja izrazito naraslo (Anne Mody, Pearl Bailey, Lorraine Hansbery, Nikki Giovanni, Angela Davis, Hilde Domin, Grete Weil, Lea Fleischman, Sharon Isabell, Kate Millet, Sonja Laserre idr.). Pisateljice so tematizirale alternativne načine življenja in pričale o tem, da so ženske, ki živijo na svoj način, velikokrat izločenke iz življenja (Goodman 1999: 175).

V vsem, kar je v zvezi z avtobiografijami izpod ženskih peres ugotovila nemška znanstvenica Goodmanova, lahko najdemo tesne vzporednice tudi z avtobiografijama, ki ju je bralcem zapustila Alma Karlin. Kot izjemno razgledana in načitana avtorica je nekatere ženske avtobiografije zagotovo poznala in čeprav jih izrecno ne navaja, lahko predvidevamo, da je poznala zlasti nekatere iz nemškega in angleškega jezikovnega okolja. Zelo dobro je poznala nemško književnost, npr. Goetheja in Heineja, ki sta napisala tudi avtobiografska besedila. Oba avtorja pa je v svojih razmišljanjih večkrat omenjala.

Avtobiografsko delo, ki obravnava otroštvo in mladost Alme Karlin, nosi v slovenščini naslov *Sama: iz otroštva in mladosti* (2010; prevedla Mateja Ajdnik Korošec), v nemščini pa ga je pisateljica končala leta 1930/31 pod naslovom *Ein Mensch wird ... Aus Kindheit und Jugend*, pri čemer je v nemškem naslovu poudarjen proces njenega odraščanja in zorenja, v slovenskem pa bolj osnovni, temeljni vseživljenjski položaj avtorice, ki se je zavedala svoje posebnosti, zato pa tudi izločenosti in samote. Avtobiografija pa je žal ostala v tipkopisu in je šele pred kratkim izšla tudi v nemščini, tako da smo v letu 2010, in sicer v slovenščini, dobili prvo zelo dragoceno objavo, a žal kar celih osemdeset let po njenem nastanku. Avtobiografijo je Alma Karlin napisala, ko je bila stara 41 let, namenjena pa je bila založbi Wilhelm Kohler Verlag. V tipkopisu, ki ga hrani NUK v Ljubljani, manjka 29 listov, ki se nanašajo na Almino bivanje v Parizu. Marjan Pušavec, ki je napisal spremno besedo k slovenski izdaji, je tipkopis označil za prvovrstno avtobiografsko pisanje in opozoril na to, da sodi v okvir književnosti, ki je na Slovenskem nastala v nemškem jeziku, saj je bil ta prostor v preteklosti slovensko-nemško dvojezičen (Pušavec 2010: 3). Gre za delo, ki pripada tako slovenski kot nemški književnosti. Avtobiografijo je napisala po *Samotnem potovanju* in *Uroku Južnega morja*, in sicer »za ženske tega

sveta«, zato v njej »razkrinkava tisto, o čemer bi veliko raje molčala« (Pušavec 2010: 3). Alma Karlin se je torej zavedala, da bo imela njena avtobiografija poleg sporočilne tudi osveščevalno funkcijo, da bo pokazala na možnost za samostojno, neodvisno življenjsko pot ženske.

V avtobiografiji *Sama*, ki zajema Almino odraščanje v Celju in njeno trpljenje v otroštvu zato, ker se zlasti mama ni hotela sprijazniti z njeno telesno okvaro, kar je deklico pahnilo v osamljenost, v zapiranje vase, v nekomunikativnost, in se nadaljuje z opisovanjem njene silovite želje po znanju, po študiju, po delu za preživetje, nato pa prikazuje še pot po Skandinaviji, kamor se je pisateljica iz Londona kot avstrijska državljanka umaknila pred prvo svetovno vojno, preseneča pisateljčin smisel za fabuliranje, za živo in na nobenem mestu dolgočasno zgodbo, preseneča njena popolna odkritost, ki ni nikoli banalna. Vse peripetije podloži avtorica z zvrhano mero ironičnega in samoironičnega humorja, in sicer tudi na mestih, ki so tragična, pretresljiva. Priča o tem, kako je že kot otrok čutila hrepenenje po daljnih deželah in kako je bila zaradi svoje posebnosti nedobrodošla in nepriljubljena pri sorodnikih. Do meščanskih, patriarhalnih vzorcev čuti odpor in je kritična zlasti do mame, ki jo po njenem le omejuje, obenem pa zahteva, da se pravilom obnašanja, ki se nanašajo na bogatejše meščane, prilagaja. Alma Karlin tudi že zelo zgodaj opazuje položaj žensk okrog sebe. Razvidno je, da se že zgodaj odloči, da bo delala v svojem poklicu, da bo študirala in pisala ter da se zato ne bo odločala ne za poroko ne za materinstvo. Razmišlja izrazito po svoje, neodvisno in samostojno, noče se ravnati po merilih malomeščanske okolice. Želi se iztrgati iz miselnega oklepa rojstnega mesta. Ko se z materjo po očetovi smrti podata na potovanje po Dalmaciji, opazuje druge ženske, npr. Turkinje, in zapiše, da je vesela, ker se ni rodila kot ena od njih. Tako jasno izrazi, da jo moti njihov podrejeni položaj v razmerju do moškega in družine. Ko z materjo potujeta po Italiji in Nemčiji, se hlastno uči vsega novega, obiskuje knjižnice in muzeje, bere knjige in si ustvarja svoj paralelni, domišljjski svet. Pričenja pisati in pesniti.

Almina mama si je zelo prizadevala za hčerkino izobrazbo, a Almo je motilo, ker je bila do nje preveč pokroviteljska. Z bogatimi metaforičnimi sredstvi piše Alma o tem, kako je osamljena, neprilagodljiva in kako se njen svet razlikuje od sveta njenih vrstnikov in odraslih. Osebe, o katerih piše in se pojavljajo na njeni poti, okarakterizira z obnašanjem, zelo je kritična do meščanske narejenosti, do številnih zapovedi o tem, kaj se za dekcle spodobi in kaj ne. S precejšnjo mero samoironičnosti popisuje tudi svoje napol otroške ljubezenske sanje, ki so vsebovale romanticizem pogošnih romanov. Kritična je tudi do tega, da ji je hoja zaradi telesnih hib prepovedana, da jo zapirajo v domačo hišo – in morda je prav zato pozneje v svojem odraslem življenju tako rada pešačila, kajti gibanje na svežem zraku ji je pomenilo psihično in fizično obliko svobode. V otroštvu in mladosti pa je redkim sprehodom na zraku vedno znova sledila osamitev. Ker razmišlja s svojo glavo in ima drugačne ambicije, ji očitajo, da je predrzna in nevzgojena. Ko pride v Celje učiteljica francoščine, se za Almo ponudi priložnost učenja tega jezika, za katerega se dekcle zaveda, da ji bo odprl vrata v svet. Začne se učiti tudi angleško.

Pretrsljivi so opisi popolnega dolgčasa v domačem Celju, ko se ni smela družiti z vrstnicami. Namesto tega je morala prisostvovati materinim partijam taroka, obenem pa čim manj sedeti, ker so tako svetovali »zdravniki«, ki so hoteli korigirati njeno držo. Vsi ti opisi »fizičnih popravkov« Alminega telesa so bila prava mučenja. Alma se je zatekala v strastno branje, spoznavala je francosko literaturo. Ko je njena služkinja Mimi nezakonsko zanosila in je morala zaradi tega od hiše, je Alma pisala o togih družbenih normah, krivičnih do nezakonskih mater.

Nadalje se Alma v Gorici pripravlja na državni izpit iz francoščine in angleščine, izobrazba je zanjo pot v samostojnost. Toda njena mama, ki je bila izobrazena ženska, po poklicu učiteljica, je v imenitni poroki vendarle videla edini primeren cilj za svojo hčerko. Tudi v tem je koreninil bistveni konflikt med njima. Ko pa se Alma napoti na študij v London, zapiše: »Šele v Londonu sem spet postala človek« (Karlin 2010: 131). V Londonu prizadevno študira več jezikov in dela, da se ob skromni materini finančni podpori lahko preživlja. Njeni zapisi o londonskem življenju so izredno kultivirani, izražajo veliko razmišljanj o ljudeh, o odnosih med njimi, na prenekaterem mestu pa so lirični. Alma vse moči hrani za umetniško ustvarjanje, nenehno piše, opazuje pa tudi ženske okrog sebe. Omenja prostitucijo, v katero so številne ženske prisiljene, saj se nimajo s čim preživljati. Ona sama ceni to, da ima svoje delo, ki ji zagotavlja svobodo, čeprav je velikokrat prezebla in lačna. Srečuje tudi različne moške, a se vanje ne zaljublja, ker noče, da bi jo omejevali v njeni želji po samostojni poti. Zanima se za indijsko, kitajsko in japonsko mistiko, vsekakor za teme, ki za žensko njenega časa niso bile običajne. Občudovanja vredno je še vedno dejstvo, kako zelo disciplinirano je morala delati in študirati, da je dosegla, kar si je želela. Pri tem je trda do same sebe in kritična do »običajnih žensk« (Karlin 2010: 174). Noče biti t. i. šibki spol. Ob polaganju izpitov na Society of Arts sklene, da se ne bo nikoli poročila, da pa bo namesto tega imela znanje in »druge vrednote« (Karlin 2010: 220). Zaveda se, da se pri njej moč začenja tam, kjer se pri drugih ženskah konča, to je v izobrazbi.

Alma v svoji avtobiografiji razmišlja tudi o političnih vprašanjih. Večkrat opisuje narodni razkol med nemško in slovensko skupnostjo v Celju, ko je »ena stran zasmehovala nazore druge strani« (Karlin 2010: 56), ko je prihajalo tudi do občasnih izgrediv v bližini hiše, v kateri so stanovali, ona sama pa se ne želi opredeljevati in se trmasto umika v svoj svet. Tudi v njeni družini prihaja večkrat do izrazitih nacionalnih nasprotij, saj je del širše družine po materini strani (družina Baš) slovensko orientiran in tudi agitira za pravice Slovencev. Takrat piše o tem, kako se njena mama takim razprtijam enostavno umakne. Pozneje, ko Alma študira in dela v Londonu, izbruhne prva svetovna vojna. Ker je avstrijska državljanka, se sklene umakniti v Skandinavijo, najprej na Norveško, pozneje na Švedsko. V razmišljanjih iz tega časa je dobro razvidno njeno izrazito protivojno stališče. Čuti odpor do »hipnotizirane mase«, ki se v vojni vnema v sovraštvo (Karlin 2010: 235). Poudarja, da ni nikoli občutila nobenega sovraštva do pripadnikov drugih narodov, a je morala vseeno bežati. Na potovanju je tudi ob vse svoje zapiske, a je vseeno zadovoljna s tem, da je

svobodna. Z veliko naklonjenostjo piše o Norvežanih, ki da so prijazni, resni in gospodarni.

V Skandinaviji se ji prične uresničevati želja po pisanju, išče stike z založbami, pisati prične roman *Moj mali Kitajec* (ki je izšel v Dresdnu l. 1921, ko je bila Alma že na poti okrog sveta, na Havajih). Še enkrat omenja, da se želi posvečati edino pisanju in piše o razlikah med žensko in moško kariero. Ženska, piše, je redkeje kot moški pripravljena plačati visoko ceno za to, da se posveti edino umetnosti, redko se npr. odpove snovanju lastne družine (Karlin 2010: 250). Alma pa, ki živi pogosto le ob kruhu in vodi, neomajno sledi svojemu cilju, da bi bila pisateljica. Ženske in njihov položaj v družbi pozorno spremlja. O Norveški piše kot o napredni državi tudi zato, ker pozna žensko volilno pravico. Pozneje potuje na Švedsko in na Laponsko, ob vrnitvi v Upsalo pa nadaljuje svoj študij, zanima se za kulturo Inkov in Majeve.

Ob koncu prve svetovne vojne se Alma vrača v domače Celje. Na poti domov razmišlja o vojni in je do njenih posledic zelo kritična. Nikakor ni zaslepljena s kakršnimkoli nemškim domoljubjem, vojna pa je zanjo uničenje vseh vrednost in popoln nesmisel. Zgrožena je nad njenimi posledicami, ki jih opazuje na poti. Ko Alma pozneje v Celju zato, da bi si zaslužila denar za potovanje, organizira lastno jezikovno šolo, poudarja, da želi »doumeti duše drugih narodov« in v svoji šoli poučuje tako Nemce kot Slovence. Tako izrazito pokaže, da želi presegati nacionalna nasprotja, čeprav se obenem zaveda tudi tega, da je v svojem početju idealistka. Piše tudi o tem, kako se slovenstvo v Celju vedno bolj krepi, kako prihaja do raznih zborovanj in agitacij, v katerih Slovenci izražajo svoj nezadovoljni položaj. Toda Alma sprejema vse to zelo tolerantno, zapiše celo, da so s Slovenci v Celju ravnali grdo in krivično ter da so njihove zahteve upravičene, čeprav je sama pripadnica nemško govoreče skupnosti (Karlin 2010: 280–295). Ta toleranca ostaja v njenih prijateljskih krogih nerazumljena. Alma Karlin premore namreč za razliko od drugih bogato izkušnjo iz življenja v večnacionalni in večkulturni skupnosti, zato je njeno razmišljanje drugačno:

Ker nisem nikoli čutila sovražnosti, ker sem iz dna srca proti vsakršnemu fanatizmu, sem lahko do določene stopnje opazovala bližajoče se dogodke brezosebno, to moje stališče pa je bilo mojim prijateljem (tistim nekaj, ki sem jih imela) nerazumljivo. Skoraj vse svoje življenje odrasle osebe sem živela pod tujo zastavo in se pri tem zelo dobro počutila. Dokler so me pustili mirno živeti, sem bila zadovoljna tako tukaj kot tam. (Karlin 2010: 294)

In nadaljuje:

Seveda se čutim povezano z nemškim narodom – nizkotno bi bilo trditi kaj drugega –, vendar zaradi te ljubezni, ki se nikoli ne uresničuje v politiki, nisem slaba podložnica države, v kateri sem se odločila živeti naprej. Skoraj v vsaki evropski državi živijo tujejezične manjšine ... (Karlin 2010: 295)

V mislih ima Državo SHS, katere državljanka je postala. Zoper to dejstvo nima nobenih pomislekov in zaradi svojega nemštva se ne čuti ogrožene. Leta 1918 izide v Leipzigu njena drama *Die Kringshäusler* (Malomeščani), v kateri

je nadvse kritična do svojih someščanov, v besedilu pa se prepoznavajo tudi nekateri njeni sorodniki. Alma zaradi tega teksta, za katerega sicer meni, da ni dobro napisan, pade v nemilost.

Avtobiografijo *Sama* je Alma Karlin zasnovala kot izobraženka, ki se je zavedala svoje posebnosti, samostojnosti in zato izločenosti iz (malo)meščanskega in patriarhalnega okolja, v katerem je živela. Iz tega okolja se je želela tudi fizično umakniti, saj jo je dušilo in jo omejevalo pri njenih pisateljskih željah. V avtobiografiji jasno izraža svojo odločenost, da bo ostala zvesta svojemu poklicu in strastni želji po potovanjih in pisateljstvu. Prav dobro se zaveda svoje nadarjenosti za to. V avtobiografiji razmišlja tudi o položaju žensk svojega časa, in to v različnih državah, skozi katere potuje. Piše o njihovi socialni prikrajšanosti, o pomanjkljivi izobrazbi, o patriarhalno določenem načinu življenja, kakršnemu se skuša sama izogniti. Zaveda se, da se mora kot ženska za svojo samostojnost in svobodo boriti. Izobrazba ji ponuja možnost za osebno svobodo. Avtobiografija *Sama* pa kaže tudi na to, da je bila Alma Karlin zelo nadarjena pisateljica. Bila je odlična pripovedovalka zanimivih zgodb, ki je znala iz vsakega, še tako drobnega dogodka narediti duhovito ali pa razmišljujočo propoved, v kateri je izražala tudi svoj intelekt. Slog njenih pripovedi je berljiv in obenem bogat, nenehno pa je usmerjen k bralcu. Alma ceni njegovo pozornost in v bralcu, umišljenem in neimenovanem, išče razumevanje za svojo nenavadno življenjsko pot, ki je bila od življenja njenih sodobnic tako zelo drugačna.

Drugo avtobiografsko delo Alme Karlin nosi naslov *Moji zgubljeni topoli* (v slovenščini izšlo 2007). V njem je pisateljica zapisala svoje spomine na drugo svetovno vojno. V spremni besedi k spominom je Tone Kregar navedel, da je bil oče Alme Karlin Slovenec, ki pa je kot višji častnik avstro-ogrske armade poudarjal avstrijsko identiteto. Tudi Almina mama je izvirala iz slovenske družine. To je bila družina Miheljak iz Celja. Mamin oče, Almin ded, pa je bil celo prvi slovenski notar v Celju. Toda Almina mama je bila učiteljica v nemški šoli in je tudi svojo hčer vzgojila v tem jeziku. Alma Karlin je pisala v nemškem jeziku, čeprav je za vsakdanjo komunikacijo uporabljala slovenščino (Kregar 2007: 13). Alma v spominih uporablja ime »Celjanik« in pri tem misli na celjske Nemce. Kregar opozarja na to, da je ta naziv postajal vedno bolj slabšalen, kajti najbolj vneti celjski Nemci so že leta 1933 nosili značke s kljukastim križem, celjska krajevna skupina Kulturbunda pa je že leta 1934 veljala za duhovno središče nacionalsocialističnega gibanja v Dravski banovini. Za Almo so bile nacistične ideje nesprejemljive. Prav tako ni podlegla antisemitizmu (Kregar 2007: 13). Ker je leta 1938 nudila zatočišče judovskemu emigrantu iz Prage, Ubaldu Tartarugi, pozneje pa še protinacističnemu emigrantu Joachimu Bonsacku, se je zamerila celjskim Nemcem. Zato se je znašla na seznamu Spodnještajercev, ki jih je treba odstraniti. Na začetku vojne je bila aretirana, v zaporu pa je bivala skupaj s Slovenci. V svojih spominih na zapor izraža veliko simpatijo do naroda, ki so mu nacisti namenili dokončen izbris. Do svojega nemškega naroda pa čuti razočaranje in prezir. Za Almo se v tistih dneh silovito zavzame prijateljica Thea Gammelina, ki je nemška državljanka,

tako da Almo izpustijo. Obema pa se je nacistični režim gnusil (Kregar 2007: 17). Leta 1943 obe pobegneta v Nürnberg k družini Körbler, Thea se nato vrne v Celje, Alma pa odpotuje na Tirolsko, kjer se skriva, nato pa se spet vrne v Celje. Tu ne more več izdajati svojih del in živi skrajno revno. Leta 1944 pa izve, da je na seznamu tistih, ki jih želijo nacisti ob svojem morebitnem porazu likvidirati. Zato se avgusta 1944 odpravi v partizane in želi priti do Angležev, ki so bili zanjo sinonim za svobodo. Toda v partizanih je kot »Nemka« sumljiva in najprej ji grozi likvidacija. Pozneje pa so jo pustili pri miru, čeprav je ostajala obenem skrbno opazovana. S partizani pešači s Štajerske v Belo krajino na osvobojeno ozemlje, od tam pa je z letalom prepeljana v Dalmacijo, kjer ostane do osvoboditve. Toda k Angležem ji partizani ne dovolijo.

Alma Karlin je v partizanih prestala obupne življenjske razmere in velik psihofizični napor, a v domače Celje se je vrnila neozdravljivo bolna. V partizanih je napisala zbirko partizanskih pesmi in balad, ki je ostala neobjavljena (Kregar 2007: 23). Iz njenih spominov je jasno razvidno, da je odklanjala tudi komunizem, ki je bil zanjo »obupno podoben Hitlerjevemu sistemu« (Kregar 2007: 23). Ker je odklonila sodelovanje v partizanskem propagandnem oddelku, si je s tem zapečatila tudi svojo povojno usodo. Pri novih, povojnih socialističnih oblasteh je ostala v nemilosti, nepriznana in vedno bolj zamolčana pa je bila tudi kot pisateljica.

Na začetku okupacije je bila zaprta v meljski vojašnici v Mariboru, ko ji je skupaj z zaprtimi Slovenci grozila deportacija v južno Srbijo. V svojih spominih na ta čas večkrat zapiše, da so bili Slovenci z njo zelo solidarni, njej pa je bilo zaradi pomanjkljivega znanja slovenščine mučno (Karlin 2007: 34). Karlinova imenuje nacistične »sluge temnih sil« in zapiše, da to niso Nemci, kakršne je poznala ona in ki so bili pred vojno njeni bralci. Karlinova je Nemčijo poznala »kot deželo mislecev in pesnikov«, Nemčijo, kakršno je spoznavala zdaj, ob okupaciji, pa je imenovala »zmedena, zasužnjena, izdana Nemčija na temni pustolovščini zaradi strahovlade« (Karlin 2007: 49). Iz Alminih spominov je na več mestih jasno razvidno, da je Hitlerjev režim ostro obsojala: »Misleci in pesniki so stoletja dolgo bogatili človeštvo, vtisnili svojim narodom sijoč pečat, vojaško ljudstvo pa je uničevalo, da bi bilo naposled tudi samo uničeno« (Karlin 2007: 64). V spominih je nadalje zgroženo pisala o nasilju, ki so ga Nemci izvajali nad civilnim prebivalstvom na Slovenskem. Beremo na primer njeno pričevanje o tem, kako so Nemci materam jemali duševno prizadete otroke, jih odpeljali v Nemčijo in jih tam zaplinili (Karlin 2007: 74). Te avtobiografske izkušnje je zapisala v obliki literarnih zgodb, Nemce pa je za grozodejstva ostro obsojala. Zapisala je, da ni dovolj, če človek pri zlih dejanjih ne sodeluje, kajti: »Človek ne sme molčati, a nemški narod je molčal« (Karlin 2007: 77). Tako je po njenem omogočil tiranijo teme. Gestapovce je imenovala »izmečke človeštva«. Pisala je o ustrelitvah in mučenjih v zloglasnem celjskem Starem piskru, o izseljevanju Slovencev in uničevanju njihovega premoženja, pisala je o otrocih, ki so jih jemali materam in jih pošiljali na prevzgojo (o fenomenu t. i. ukradenih otrok), pričala je o deportacijah grških Judov, ki so jih vozili skozi Celje v taborišča, pa tudi o spolnem zasužnjevanju mladih žensk, ki so

morale v nemški Arbeitsdienst (Karlin 2007: 157–170). Na prenekaterem mestu je izrazila tudi svoje razočaranje nad Angleži, od katerih so mnogi zaman pričakovali odrešitve.

Posebno zanimiv je gotovo tretji del spominov Alme Karlin, ki se nanaša na njen beg k partizanom. Bila je brez slehernih prihodkov, njeno življenje pa je bilo v nevarnosti. Želela je k Angležem, preko njih pa je hotela navezati stik s Švico, kjer naj bi spet izdajala svoje knjige. Zapisala je, da hrani osemintrideset nenatisnjenih knjig, vse zapiske pa je že pred odhodom poskrila. Slovence ima še iz zapore v Mariboru v lepem spominu. Pravili so ji »naša nemška pisateljica« (Karlin 2007: 191). Tako naklonjen odnos je Alma Karlin pričakovala tudi v partizanih. Toda kmalu je spoznala, da je prišla med komuniste, ki so bili v večini, in da jim je sumljiva. Obstaja pričevanje o tem, da so jo partizani na začetku hoteli likvidirati (Karlin 2007: 199). Zanimivo pa je, da je Karlinova v partizanih govorila slovensko (Karlin 2007: 202).

V svojih spominih na partizanski čas piše o množici znanih osebnosti, med katerimi je posebno dragoceno njeno naklonjeno pričevanje o Božidarju Jakcu in njegovi ženi Tatjani. Karlinova pa je pisala tudi o partizanki Mileni, pisateljici Mileni Mohorič, ter o njeni fanatični »usmerjenosti proti vzhodu« (ki pa je po vojni pri komunistih padla v nemilost in doživela zelo tragično usodo, saj so njenega moža in sina kot informbirojevca zaprli na Goli otok, kljub temu da je bila ona med vojno predana partijka) (Karlin 2007: 254). Za Mohoričevo zapiše, da je v partizanih zasedala položaj ministra za kulturo in da ji nikakor ni dovolila do Angležev v Bari, kamor so z osvobojenega ozemlja sicer pogosto vzletala letala (Karlin 2007: 266). Nad tem je bila Karlinova zelo razočarana. Zapisala je:

Ljudje so vsak dan poletali v Bari. Vse države so pomagale pisateljem na begu, samo moja država tega zame ni napravila. To tako zelo poudarjam, da bi sodobniki in zanamci razumeli, zakaj sem se odrekla svojemu državljanstvu. (Karlin 2007: 267)

Alma Karlin je tudi v partizanih nenehno pisala, čeprav je bilo njeno zdravstveno stanje že zelo težko. Napisala je okrog sedemdeset pesmi in sto zgodb. Tudi ta njena literarna zapuščina še čaka na prevod v slovenščino in na literarnovedno obravnavo. V pogovoru z Mileno Mohorič pa je povedala, da se zaveda, da bo za Slovence vedno ostala tujka. Imenuje se »državljanke sveta«, saj se tudi z Avstrijci, med katerimi je bilo veliko nacistov, ne more več poistovetiti. Mohoričeva pa ji namigne, da jo je na osvobojenem ozemlju v Črnomlju opazovala »druga žena tovariša Tita«, z ilegalnim imenom Vera, po čemer lahko sklepamo, da je šlo za Herto Haas (Karlin 2007: 279–280). Po končani vojni se je Karlinova vrnila v Celje, kjer je s prijateljico Theo v skromnih razmerah živela v hišici na Pečovniku do svoje smrti 14. 1. 1950.

Spomini Alme Karlin na predvojni čas in na njeno medvojno partizansko izkušnjo so kot pričevanje izjemno dragoceni, v marsičem pa tudi nenavadni. Nenavadni so prvič po tem, da jih je napisala ženska, natančna in iskrena, drugič pa po tem, da v njih partizanskega gibanja ni opisovala slavilno, kakor je bila pogosta navada po drugi svetovni vojni, temveč da jih je napisala kot

osebnost, ki zna misliti s svojo glavo. Te spomine je zapisovala izobraženka, antinacistka in antikomunistka, ki se je znašla v vrtincu vojne. Temu vrtincu pa je skušala zgolj pobegniti. Partizanom se ni pridružila iz ideoloških razlogov, temveč »le« zato, ker ji je grozila deportacija v koncentracijsko taborišče. In ker njeni spomini niso vsebovali propagandnih sporočil, poleg tega pa so bili napisani še v nemščini, ki je po vojni vejala za »jezik okupatorjev«, so ostali dolgo neznani, neprevedeni in neobjavljeni.

2 Potopis in avtobiografska potopisna proza

Ko prebiramo potopisno literaturo Alme Karlin, ki je zaznamovana z avtobiografskimi prvinami, lahko opazujemo značilnosti, o katerih poročajo raziskovalci in raziskovalke, ki so pod drobnogled jemali ženske potopise iz evropskega prostora v zgodovini. Z ženskimi potopisi se je ukvarjala Elke Frederiksen in temu posvetila študijo z naslovom *Der Blick in die Ferne, Zur Reiseliteratur von Frauen* (Frederiksen 1999: 147–165). Citirala je pisateljico Rahel Varnhagen, ki je ženske svojega časa pozvala: »Pojdi v kraje, kjer se te dotaknejo nove stvari, besede in ljudje tako, da ti osvežijo kri, življenje, živce in misli.« Zapisala je še, da ženske to »dvojno potrebujejo« (Frederiksen 1999: 147). Ta avtorica je podobno kot Alma Karlin opisala svojo željo po potovanju kot hrepenenje po spremembi, po spoznavanju drugačnih načinov življenja. Varnghahnova je obenem kritizirala položaj meščanske ženske, ki je bil omejen le na dom in družino.

Na začetku 19. stoletja so še vedno lahko potovale le redke ženske. Potovanja, namenjena novim odkritjem, so bila predvidena le za moške, za ženske pa kvečjemu »sprehodi«. »Pogled v daljavo« je bil zanje v glavnem nedosegljiv. Toda zgodovina ženskega potopisa v Evropi kaže, da so ženske, ki so kljub vsemu potovale in o svojih potovanjih tudi pisale, vendarle obstajale. Frederiksonova piše, da je npr. že v letih od 1700 do 1810 nastalo več kot šeststo takih besedil, proti koncu 18. stoletja pa so bila celo zelo priljubljena. Nadalje navaja, da so bile že v 18. stol. razširjene t. i. ženske robinzonade ali pa literarne predelave motivov s potovanj v delih nekaterih avtoric (Sophie von La Roche, Dorothea Schlegel, Bettina Brentano von Arnim, Anne Radcliffe idr). V nasprotju z ženskami pa so potovanja moškimi priporočali, širila naj bi njihovo izobrazbo in splošno obzorje. Znali naj bi tudi več jezikov. Ženske so bile iz takih ambicij samoumevno izključene, kakor so bile do konca 19. stoletja izključene tudi iz vseh višjih oblik izobraževanja.

Za žensko, ki je kljub strogim patriarhalnim vzorcem potovala, so bila ta potovanja povezana z velikimi težavami, predvsem pa je njihovo potovanje pomenilo zanihanje in zavračanje tradicionalne ženske vloge. Pomenilo je prekršek zoper »red« in »moralo« (o čemer priča tudi Alma Karlin, ki se je, podobno kot nekatere druge Evropejke, na svojih potovanjih včasih oblekla kot moški). A nekatere Evropejke so si s potovanji po Evropi, na Orient, Kitajsko, v Indijo, Afriko, Ameriko kljub vsemu izpolnjevale svojo željo po

svobodi (Mary Wollstonecraft, Sophie von la Roche, Johanna Schopenhauer, Ida Hahn-Hahn, Ida Pfeiffer idr.) (Frederiksen 1999: 148–149). Zapisi s številnih ženskih potovanj v 18. in 19. stol. so še danes deloma slabo dostopni, ker ni bilo ponatisov. Toda njihova literatura je v novejšem času postala predmet živahnih literarnozgodovinskih raziskovanj, ki so opozorila na množico še neraziskanih tekstov, ki zajemajo ženska poročila s potovanj, njihova pisma, dnevnike in literarna dela.

Podobno oživljeno zanimanje opažamo tudi v zvezi z delom Alme Karlin, ki je bila v prvi polovici 20. stoletja v Evropi zagotovo med najbolj znanimi in plodovitimi avtoricami tega žanra, obenem pa ostaja tudi pisateljica, katere delo je še vedno le delno raziskano. Literarni znanstveniki (Wolfgang Griep 1991, 1995, Annegret Pelz 1993, Tamara Felden 1994, Stefanie Ohnesorg 1996 v nemškem prostoru, v slovenskem pa Andreja Jezernik in Andrijan Lah) prav tako opozarjajo, da ženski potopisi večkrat niso zgolj potopisi, temveč da so zanimiva literarna dela, ki vsebujejo tudi veliko raznolikih topografskih, etnografskih, zgodovinskih in umetnostno-zgodovinskih, ekonomskih in političnih podatkov. Nenazadnje izražajo razmišljanja o položaju žensk v drugih državah in ponujajo poseben, ženski pogled na patriarhalni družbeni red. Vsebujejo tudi emancipacijske ideje, ki so sicer marsikdaj le delno ali šibko zarisane, vendar so prisotne. Vse našete značilnosti srečujemo tako v potopisih kot v potopisni prozi Alme Karlin. Tudi njena besedila jasno kažejo na to, da so bile njene ženske izkušnje s potovanj drugačne od moških. Njena dela so literarna in predstavljajo bogat kulturno-zgodovinski dokument.

Odločitev za to, da bo odpotovala v svet, je bila torej tudi pri Almi Karlin povezana z izstopom iz t. i. normalnega življenja žensk. Pri tem se je prav dobro zavedala svoje posebnosti in bila soočena s prepričevanji, da naj ne odpotuje. Zavedala se je tega, da si kot ženska jemlje nekaj, česar si ne bi smela, to pa je bil tudi čas za poglobljen študij vsega, kar jo je zanimalo, za premišljevanje o sebi, za pisateljevanje. Potopisi Alme Karlin so zlasti pretresljivi na mestih, ko omenja, kako zelo je sama, kako nikjer ne najde ljubezni. Piše o svojih pričakovanih pred potovanjem pa tudi o razočaranjih, ki jih je doživela. Vedno se zelo študijozno posveča posebnostim dežel, skozi katere potuje, kljub pomanjkanju denarja in boleznim pa neumorno piše. Odprta je za vse tuje in drugačno, čeprav je njen pogled evropocentričen, na kar kažejo njeni diskurzi o »rasi«. Za bralce posebej privlačno pa je gotovo dejstvo, da je nadvse spretna oblikovalka zanimivih zgodb ter da so njeni komentarji zelo duhoviti, včasih celo črnohumorni, in to tudi takrat, kadar gre za opise tragičnih dogodkov. Njeni »ženski potopisi« so prav gotovo drugačni od sočasnih moških, za katere je angleška potopiska Mary Wortley zapisala, da so vsi »do ogabnosti enaki« in da kot ženska želi pisati drugače, to je utirati novo pot in osvežiti obrablenost potopisnega pisanja (Frederiksen 1999: 153). Tudi Potopisi Alme Karlin izražajo podobno ambicijo.

Alma Karlin, ki je bila načitana zlasti po nemški literaturi, je gotovo poznala potopise, ki so bili v Nemčiji že sredi 19. stoletja zelo priljubljena literarna zvrst. Nastajali so pod vplivom Heinricha Heineja, ki ga omenja tudi Alma.

Pod njegovim vplivom naj bi potopis dobil odprto obliko, postajal naj bi mešana opisov, refleksij, pripovedi in celo pesmi. Almini potopisi pripovedujejo o kulturni zgodovini dežel, po katerih je potovala, vedno znova pa izražajo njeno silovito željo po znanju. Piše o položaju žensk, ki jih srečuje v tujih deželah, o t. i. ženski plati zgodovine. Njena razmišljanja izražajo kritiko patriarhalnih navad. Na svet okrog sebe zre realistično ter izkazuje močan socialni čut.

V potopisnem delu *Popotne skice*, ki smo ga v slovenskem prevodu Irene Dolschon dobili leta 1997, piše Karlinova o svoji poti čez Atlantik proti Južni Ameriki. V letih 1920–1928 je pošiljala članke s svojega potovanja v *Cillier Zeitung*, izšlo jih je 136 (Šlibar 1998). V njih vzpostavlja neposreden stik z bralcem na osnovi berljivega in duhovitega sloga. Pripoveduje o svoji nenavadni, samotni poti pa tudi o neizmerni sili narave na razburkanem morju. Pot jo zanese najprej v Peru, ki jo v marsičem negativno preseneča, predvsem zaradi grobsti in nasilja na vsakem koraku, vendar Alme to ne zmoti v tej meri, da ne bi natančno pisala o zgodovini te države, o nastanku njenega imena, življenju domačinov, o starodavni državi Inkov, ki jo je od nekdaj zanimala, pa tudi o vraževerju, hrani in pijači ter o mnogih nepredvidljivih posebnostih. Pot jo vodi dalje v Panamo, kjer poroča o naselju gobavcev, to naselje pa celo obišče in sočustvuje s trpečimi ljudmi. Kostarika jo preseneča zaradi revščine, iz San Salvadorja poroča o Indijancih in njihovih navadah, nato o kulturi Aztekov, o njihovih verskih obredih. Pri njenem zapisu iz Amerike pa srečujemo zanimiv primer poročila o življenju Američanov v 1. pol. 20. stoletja, ki je bilo tam že zaznamovano s številnimi modernostmi v vsakdanjem življenju. Pot nadaljuje v Polinezijo, k Papuancem, za katere piše, da jim gre v slast »dolgi prašič« (človek). Potuje na Havaje, v vseh avtobiografskih zgodbah pa je viden njen smisel za literarno zgodbo, za dramatičnost pripovedi. Taka je tudi njena avtobiografska zgodba Vrnitev nezvestega (o zgubljenem kovčku), v kateri se, daleč na drugem koncu sveta, spominja topolov iz svojega rodnega Celja.

Njena doživetja na Japonskem so prepletena z razmišljanji o položaju žensk, pri čemer je vidna njena ogorčenost nad njihovim tamkajšnjim položajem: »Ženska tu nič ne velja, hoditi mora za možem« (Karlin 1997: 76). V avtobiografski črtici Prepovedana Jošivara pa piše, da na Japonskem obstajajo »soproge in gejše« in ugotavlja: »Soproga je delovno kljuse in plemenska žival. Pri trinajstih letih deklicam iščejo moža.« Alma se s takim načinom življenja žensk ne strinja ter zaključuje, da so japonske ženske po zgodaj načrtovanih porokah nesrečne (Karlin 1997: 80–81). Tudi ko obišče japonski otok Hakaidu, kjer živijo praprebivalci Japonske, ki govorijo svoj poseben jezik, Alma še vedno poroča tudi o tamkajšnjih ženskah:

V mozevi prevzvišeni navzočnosti žena ne sme govoriti, kadar ni vprašana. Pred moškim se mora zmeraj odkriti, v pozdrav zdrkne z roko prek ust, potem pa po levi roki navzgor do ramena. (Karlin 1997: 87)

Pot nadaljuje na Kitajsko in Korejo, nadalje na Tajvan (Formoza), nato pa v Indonezijo, celo med plemena, ki so bila do nedavnega ljudožerska, piše na primer, da bo pripovedovala »o divjakih« na Fidžiju (Karlin 1997: 119, 133).

Poroča o različnih rasah, ki jih sicer radovedno opazuje, a izraža do nekaterih, na primer na Novi Gvineji, tudi odpor, čeprav čuti, da so belci v tem delu sveta do drugih ras vzvišeni in arogantni. Med vsemi zgodbami je strašljivo pretresljiva njena avtobiografska črtica z Nove Gvineje, ko so jo Malajci hoteli oropati in vreči v morje, ona pa se je ubranila s poprom in jim pobegnila. Zatočišče je poiskala pri misionarjih. Vedno znova pa opazuje položaj žensk. Na Borneu zapiše, da je prenekaterega »divjaka« zamikalo, da bi jo imel za »stransko ženo« ter ob tem ironično komentira: »Glavo bi že dala, telesa pa ne« (Karlin 1997: 126). Vedno znova je očarljivo, kako Alma tudi takrat, kadar piše o geografskih podatkih ali npr. o živalstvu, iz vsega naredi zgodbico – taka je npr. tudi tista o zaljubljenih papagajih na Borneu (Karlin 1997: 129). Z distanco, čeprav ne brez odpora, pa piše o tem, kako so bili ljudje na Fidžiju v preteklosti ljudožerci (Karlin 1997: 133). Na Novih Hebridih izraža rasni odpor do domačinov: »Domačini so črni, skodrani, grdi – pravi Melanezijci« (Karlin 1997: 144). Ob tem jezno komentira, da so tudi nehvaležni, umazani, divji, neumni – in da še celo peti ne znajo. Ponovno je ogorčena nad položajem njihovih žensk, ki so popolnoma brezpravne. Njeni zapisi so sarkastično kritični: »Moški vsekakor veliko bolj žalujejo za mrtvim prašičem kakor za žensko« (Karlin 1997: 144). Njihove ljudožerske navade pa črnohumorno opisuje:

Človeka ali »dolgega prašiča« tudi tod, kakor na Fidžiju, dušijo v vročih kamnih v zemlji, le da poteka ta postopek brez petja, tuljenja in igranja tamtam. Zatorej se ne bom dala požreti tukaj. Sicer pa mi je bilo zaupno povedano, da zaradi takšnega kupčka kosti, kakor sem jaz, ni vredno segreti kamnov. (Karlin 1997: 145)

Primer Almine avtobiografske potopisne proze predstavlja zbirka črtic *Smrtonosni trn*, ki je leta 1933 izšla pri založbi Prismsen Verlag v Berlinu. To je edino literarno delo, v katerem pisateljica in popotnica nastopa kot sojunakinja, je v spremni besedi k svojemu slovenskemu prevodu zapisala Andreja Jezernik (2010: 231). Alma igra vlogo opazovalke, poslušalke, spraševalke, sogovornice, se vživlja v miselni in duhovni svet tistih, s katerimi se srečuje. Črtice so umeščene v Peru, kjer so Almo doletele zelo nevarne in neprijetne izkušnje. Ta država jo je razočarala tem bolj zato, ker je pred potovanjem potomce Inkov idealizirala, bila je očarana nad znanjem iz strokovnih in znanstvenih knjig. Izjemno je cenila inkovska civilizacijska prizadevanja, resničnost, ki jo je pričakala v Peruju, pa je bila zanjo vse prej kot navdušujoča. V pismu prijateljici Tei Schreiber Gammelina je pozneje napisala, da je Peru uničil v njej vero v dobroto in človeško ljubezen in da jo je kot žensko divjaško poniževal (Jezernik 2010: 210). Perujci so jo spolno nadlegovali, različne oblike nasilja pa je srečevala na vsakem koraku, tako da je to deželo imenovala »deželo hudodelcev« in »prostakov« (Jezernik 2010: 210).

Almo Karlin je motil zlasti položaj žensk v tej državi. Toda v avtobiografski črtici *Dežela Otroka sonca* vseeno zapiše, da je navdušena nad izginulo kulturo Inkov ter da razume njihova verovanja in običaje. Nadaljuje z inteligentnim in s stvarnim razmišljanjem, v katerem pojasnjuje inkovsko zgodovino. O Peruju

zapiše: »Dežela, ki je ne moreš imeti rad, in vendar tudi dežela, ki je nikoli ne moreš pozabiti.« (Karlin 2010: 35)

Almino povezovanje zgodovine s sodobnostjo prerase nato v literarne zgodbe, ki so prežete tako s prizori vsakdanje krutosti življenja v Peruju kot tudi z obilico vraževerja, ki je sestavni del le-tega. Ljudje so popolnoma prepričani v obstoj čarovnij in najrazličnejših urokov, maščevalno rokujejo s strupi, njihova življenja pa so pogosto skrivnostno srhljiva. In take, napeto berljive, postajajo tudi Almine črtice. Nazoren primer predstavlja besedilo Usodni čičin napoj, zgodba o tem, kako ljubosumna žena zastrupi mlado zapeljivko. To je odlično oblikovana, napeta kratka zgodba s prvoosebno pripovedovalko in z odprtim koncem. Podobna je črtica Krvno maščevanje, ki je zapisana kot prvoosebna Perujkina pripoved, ki priča o samoumevnem nasilju moških nad ženskami. Nevarnosti, nasilje, vraževerna verovanja in prerokbe – vsi ti elementi so sestavni del vseh črtic v zbirki Smrtonosni trn. Zanimivo je, da ne delujejo kot fikcija, temveč kot del pripovedovalkine vsakdanjosti.

Pot jo vodi nadalje v Panamo, kjer v avtobiografski črtici V panamskem kotlu ras (Karlin 2010: 97) zapiše, da se tukaj srečujeta Pacifik in Atlantik ter da se nikjer ne stika toliko različnih ras in ljudstev, nad čemer je po svoje navdušena. Alma najde delo kot sodna prevajalka, zato posebno radovedno opazuje različne jezike, s katerimi prihaja v stik. Alma želi stike z nebelci, a ji šef to prepoveduje. Šele zvečer lahko zahaja v knjižnico. Tudi njene črtice, ki tematizirajo življenje v Panami, so polne čarovnij in smrtonosnih urokov (Urok starega črnca, Človeške kosti s pokopališča Coco Solo, Krastačja srca, Molitev svete Helene), nekatere pa so oblikovane kot zgodbe v zgodbah. Prav tako tudi panamske črtice izpričujejo veliko nasilja nad ženskami, ki jih je dovoljeno pretepati in prodajati. Nekatere zgodbe so zapisane po pripovedovanju, nekatere pa pričajo o Alminih lastnih izkušnjah. Taka je npr. Rjavi vampir (Karlin 2010: 138–145), ki pripoveduje o njenem poznanstvu z nekim kolumbijskim čarovnikom. Ta Almina strašljiva črtica je nazoren primer njene avtobiografske potopisne proze, v kateri je znala oblikovati zelo napeto zgodbo, ki pa ji je dodala tudi nekaj prvin iz svojega raziskovalnega dela, ustavljačega se pri vsem, kar je bilo skrivnostno magičnega in mejnega. Toda čeprav je Almin zorni kot evropocentričen, kritično piše tudi o rasizmu. Piše o tem, kako se imajo belci za večvredne, kako si nebelce podrejajo in jih sramotijo, nebelci pa jih zato sovražijo. Vesela je, da se je kot ženska rodila v Evropi. Zgovorna pa je seveda anekdota, v kateri jo v Panami, kjer prevaja, nazivajo z »gospod tolmač« (Karlin 2010: 168–169).

3 Fiktivna proza

Prva izdaja *Japonskih novel* Alme Karlin sega v leto 1936 (Breslau/Wrocław), v slovenskem prevodu Andreje Jezernik pa jih lahko beremo od leta 2007. So primer fiktivnih literarnih besedil, ki izvirajo iz Alminega zanimanja za kulturnozgodovinske posebnosti te dežele, v kateri je živel eno leto. Najprej je

prispela v Yokohamo, v skrivnostno mesto, ki pa je bilo odprto do tujcev in se je razvilo v živahno stičišče različnih kultur (Jezernik 2007: 78–80). Pozneje se je naselila v Tokiu, se navduševala na budizmom in potovala na Fudži. Iz Japonskih novel je razvidno, kako poglobljeno se je pisateljica vživljala v japonsko mentaliteto, kako je občudovala njihovo vljudnost, marljivost in vztrajnost ter kako natančno je opazovala njihove navade. S posebno tenkočutnostjo pa je literarno upodobila najrazličnejše usode japonskih žensk ter njihovo podrejeno, manjvredno vlogo v japonski družbi na začetku 20. stoletja. V literarnih zgodbah je tematizirala spoznanje, da japonske ženske že od zgodnjega otroštva učijo samoodpovedovanja in dela za druge, da so predvsem marljiva delovna sila. Almine Japonske novele kažejo na natančno poznavanje japonskega načina razmišljanja, tradicije, čustvovanja in pravil vsakdanjega vedenja. Kažejo na vlogo žensk, ki morajo absolutno upoštevati moškega gospodarja. Iz novel izhaja tudi jasna slika, da se lahko šolajo le moški in da lahko le oni odhajajo v svet, na primer v Evropo. Kritično piše tudi o prostituciji (Karlin 2007: 30). Tematizira psihično trpljenje žensk zaradi nenehnega podrejanja. V noveli Tokinoye citira na Japonskem vsesplošno razširjeno misel: »Ženske naj bi bile kot trava suzuki v jesenskem vetru ..., ljubko bi se morale upogibati« (Karlin 2007: 61). Osrednji lik v tej noveli pa je ženska, ki se temu upira in razmišlja:

Če bi bila vojščak, bi se šla bojevat, in če bi bila menih, bi lahko nemoteno sedela v svoji celici, ker pa sem ženskega spola, sem ujeta v železni objem pokornosti: kot otrok pokorna svojemu očetu, kot soproga svojemu gospodarju, in nekoč, ko bodo leta zbežala kot žerjavi, tudi svojim sinovom ... (Karlin 2007: 61)

S tem, da je Alma Karlin svoje Japonske novele oblikovala predvsem kot novele o ženskah, je bralcem ponudila jasno sporočilo o tem, da se s takim ravnanjem ne strinja. Kot pisateljica je sočutno oblikovala njihove usode, njene novele pa izražajo družbeno kritiko.

Tudi novelo *Vodna vrba*, ki je bila napisana leta 1938 in v izvirniku ni bila objavljena, a je njen tipkopiš hranil NUK, slovenski prevod Andreje Jezernik pa smo dobili leta 2016, je Alma Karlin zasnovala kot pripoved o položaju žensk, a tokrat na Kitajskem. Na osnovi dveh ljubezenskih zgodb, ene srečne in druge nesrečne, je prikazala stik, pa tudi konflikt med tradicijo in novimi družbenimi spremembami. Obe zgodbi se med seboj prepletata. V prvi želijo krhko dekle, Vodno vrbo, ki je stara šele šestnajst let, poročiti z izbrancem, za katerega se odločita njuna očeta, a se zgodba zaradi dekletove bolezni nesrečno konča. Toda ne glede na razplet je videti, da je Alma Karlin z njo kritizirala dogovorjene poroke in obvezno povezovanje dekliških nog, ki se mu Vodna vrba z bratovo pomočjo sicer izogne. V noveli je doživeto posnet starodobni kitajski miselni svet, katerega predstavnik je oče Vodne vrbe, ki meni: »Najboljša krepost ženske je, če nima nobenih talentov« (Karlin 2016: 66). Iz njegovega naziranja je razvidno, da šolane ženske niso zaželeni in zato je šokiran, ko njegov sin domov pripelje izobraženo nevesto. Toda sinov zakon je srečen, njegova žena kot novodobna Kitajka tudi »z moškimi po moško govori« (Karlin 2016: 77).

Mlada zakonska žena ima namreč svoj laboratorij za različne poskuse. Pri svojem delu je uspešna. Kljub temu pa je kot poročena ženska še vedno moževa lastnina, od katere njegova družina pričakuje zlasti moške potomce. Alma Karlin je v tej noveli pokazala na manjvreden položaj žensk v kitajski družbi, ki se je pod vplivom Zahoda že spreminjal.

Svojevrstna pa je tudi jezikovno-slogovna podoba te novele. Napisana je v bogati metaforiki, ki posnema kitajski miselni in simbolni svet, poln poetičnih opisov, iz katerih je vidna tesna zveza med človekom in naravo. Ta žari in se giblje v mnogih vzhodnjaških barvnih odtenkih. Osebe v noveli si krajšajo čas s pripovedovanjem starih pravljic in nenavadnih zgodb, v katerih nastopajo kitajski principi in princeze, mandarini, njihove glavne in stranske žene, duhovi in lisičje vile. Alma Karlin kot pisateljica mojstrsko zajema iz kitajske mitologije, zgodbo pa oblikuje tako, da z njo bralca ne dolgočasi in da vzbuja pri njem zanimanje za neznano. Posebna kvaliteta pisateljčine pripovedi o družini Vodne vrbe je njena duhovitost, s katero je novela kljub tragiki prežeta.

Prevajalka Andreja Jezernik je zasnovala zbirko *Z Almo* v svet in v njenem slovenskem prevodu lahko prvič prebiramo tudi novelo *Najmlajša vnukinja častitljivega I Čaa* (2016), ki se prav tako odvija na Kitajskem. Alma Karlin je Kitajsko prvič obiskala v drugi polovici leta 1923, nato pa še na začetku leta 1924, potem ko je zapustila Tajvan (Jezernik 2016: 70). Prevajalka je v spremni besedi k noveli o Alminem doživljanju Kitajske zapisala:

Osrednje cesarstvo jo je očaralo predvsem s svojo skrivnostno mistiko ter naravno in kulturno raznolikostjo, uspešno pa si je utrlo svojo pot tudi v številna avtoričina potopisna in literarna dela. (Jezernik 2016: 70)

Nadalje navaja, da je to novelo leta 1948 izdal avtoričin najljubši založnik Max Mohring iz Leipziga in da je eno zadnjih objavljenih pisateljčinih del, zgodba pa da »temelji na konkretnem liku, nežni mali Kitajki, ki jo je Alma Karlin v času bivanja v Pekingu poučevala angleščino« (Jezernik 2016: 71). Tej Kitajki sta starša, ki sta se izobraževala v Nemčiji, želela omogočiti sodobno izobrazbo. Tudi v tej noveli je pisateljica tematizirala zgodbo o mladi ženski, ki se upre tradicionalni vlogi, kakršno so na Kitajskem na začetku 20. stol. predpisovali dekletom. Zgodba, ki je napisana zelo berljivo in duhovito, vsebuje pisateljčino jasno feministično sporočilo. Z njo je Karlinova ponovno pokazala, kakšna krivica se je v njenem času godila večini Kitajk v primerjavi z moškimi, ki so bili edini odločevalci in vodje. Samoumevno je bilo, da so se lahko mladi Kitajci izobraževali, mlade Kitajke pa so bile za šolanje prikrajšane. Ko se osrednji lik v tej zgodbi, mlada in bistrumna Ko Cai, takemu načinu življenja upre in se izšola v plesu, mora v kitajskem gledališču nastopati preoblečena v moškega, saj so vse ženske vloge po tradiciji igrali moški. Nikakor se ne sme izdati, da je ženska. S to zgodbo je Alma Karlin kritizirala tudi kitajsko obsedenost z moškimi potomci in sporočila, da imajo dekleta pravico do izobrazbe, do lastnega načina življenja pa tudi do samostojne umetniške poti.

4 Sklep

Svetovna popotnica in pisateljica Alma Karlin je zapustila dela, ki so zvrstno in tematsko zelo raznolika. Kot ženska si je v času, ko to ni bilo običajno, drznila stopiti na samosvojo popotniško, raziskovalno in umetniško pot. Napisala je dve avtobiografiji. Prva, ki je bila v slovenščino pod naslovom *Sama* prevedena šele leta 2010 (v nemščini *Ein Mensch wird ... Aus Kindheit und Jugend*, napisana l. 1930/31, a je doslej ostala v tipkopisu), obravnava pisateljčino otroštvo in mladost, njen študij in potovanja po Evropi do konca 1. svetovne vojne. Druga z naslovom *Moji zgubljeni topoli*, v slovenščino prevedena leta 2007, pa se nanaša na čas druge svetovne vojne in pisateljčin beg pred nacisti v partizane, od koder je skušala navezati stik z Angleži in pobegniti v Anglijo, a ji to ni uspelo. Kot pripadnica nemško govoreče skupnosti iz Celja je bila slovenskim partizanom namreč sumljiva, čeprav je bila antinacistka. Obe avtobiografiji uvrščata Almo Karlin med odlične avtorice tega žanra, pomenita pa tudi svojevrstno, živo pričevanje o nekem zgodovinskem dogajanju, umeščenem v čas dveh svetovnih vojn ter v obdobje pred in po njima. Avtobiografiji sta bogati z literarnimi prvimi in izražata posebnosti ženske avtobiografije 20. stoletja, ki poudarja tudi uveljavljanje nove ženske samozavesti, temelječe na izobrazbi in umetniškem talentu. V svojih avtobiografijah se je pisateljica uprla tradicionalnim zahtevam patriarhalne meščanske družbe, pa tudi ideološkemu nasilju, tako nacističnemu kot komunističnemu. In čeprav se Alma Karlin ni razglašala za feministko, je živela, razmišljala in pisala v duhu tedanjih sodobnih emancipacijskih teženj. Z lastno življenjsko izkušnjo je poudarjala pomen izobraževanja za ženske in njihovo pravico do umetniške poti. V obeh avtobiografijah pa je razmišljala tako o osebnih kot tudi o političnih vprašanjih. Vidno je njeno izrazito protivojno stališče. Obe avtobiografiji tudi dokazujeta, da ni bila zaslepljena z nikakršnim puhlim nemškim domoljubjem. S svojim učenjem tujih jezikov in z raziskovanjem tujih kultur ter pisanjem o njih je želela presepati nacionalna nasprotja, širiti obzorja in vzgajati toleranco. Zaradi vsega naštetega jo lahko štejemo med začetnice medkulturnih študij na Slovenskem, pa tudi v širši Evropi, kjer je bila v času med obema vojnama zelo znana in priljubljena avtorica.

Druga zvrst, v kateri se je Alma Karlin izkazala kot izvrstna avtorica, so njeni potopisi in avtobiografska potopisna proza. Članek vzorčno obravnava njen potopis *Popotne skice* (1997). Njen potopis kaže značilnosti tedanjega sodobnega ženskega potopisa iz evropskega prostora, ki je izražal željo po spremembi, po novem načinu življenja, to pa je pomenilo zanikanje in zavračanje tradicionalne ženske vloge. Potopisi Alme Karlin so obenem zanimiva literarna dela, ki vsebujejo veliko različnih topografskih, etnografskih, zgodovinskih, umetnostnih, ekonomskih in političnih podatkov. Prinašajo tudi razmišljanja o položaju žensk po svetu in izražajo ženski pogled na patriarhalni družbeni red. Odsevajo tudi emancipacijske ideje. Potopisi Alme Karlin so dela mešanega žanra in bogat kulturno-zgodovinski dokument. Imeli so informativno, zabavno in izobraževalno funkcijo. Primer njene avtobiografske potopisne proze pa je

zbirka črtic *Smrtonosni trn* (1933, prevod v slov. 2010), edino literarno delo, v katerem pisateljica nastopa tudi kot literarna oseba.

Karlinova pa je kot pisateljica pisala tudi fiktivno prozo (*Japonske novele, Vodna vrba, Najmlajša vnukinja častiljivega I Čaa*), ki jo je umeščala na različne dele sveta, kjer je živela, na primer na Kitajsko, Tajsko, Japonsko ali v Panamo. Ta proza, ki jo tvorijo tako črtice kot novele in romani, je literarno-vedno doslej še najmanj raziskana. Večina te proze v ospredje postavlja zgodbe o ženskah, v katerih je pisateljica tematizirala spoznanje, da so prikrajšane za izobrazbo in da veljajo v družbi za manjvredne. Njena proza je izražala družbeno kritiko.

Alma Karlin je bila v slovenskem prostoru ena prvih poklicnih pisateljic. Vzgojena je bila kot nemško govoreča in pišoča avstro-ogrska državljanka, čeprav sta bila oba njena starša Slovenca. Okolje, v katerem je živela, Celje z okolico, pa je bilo dolgo v dvajseto stoletje nemško-slovensko dvojezično, zaznamovano tudi z nacionalnimi boji in nasprotji, ki se jim je Karlinova izogibala. Alma Karlin je slovensko razumela, a pisala je v nemščini. Zato je ostala kot »Nemka« neupoštevana v slovenskih literarnih zgodovinah. Njena dela so ostajala neprevedena, prve prevode smo začenjali dobivati šele v osemdesetih letih 20. stol. Novejša literarna veda pa seveda ugotavlja, da kanon nacionalne literature ne tvorijo le tista literarna dela, ki so napisana v (današnjem) državnem in večinskem nacionalnem jeziku. K slovenski literaturi tako sodijo tudi dela pisateljev oz. pisateljic, ki so pisali ali pa še pišejo v drugih jezikih ter so živeli ali pa še živijo na področju današnje Slovenije. Alma Karlin je bila pisateljica z dvojno, medkulturno, nemško-slovensko zaznamovano identiteto.

VIRI IN LITERATURA

Peter J. BRENNER, 1990: *Der Reisebericht in der deutschen Literatur. Ein Forschungsüberblick als Vorstudie zu einer Gattungsgeschichte*. Tübingen.

Gisela BRINKER - GABLER, ur., 1988: *Deutsche Literatur von Frauen*. Bd. 2. München.

Tamara FELDEN, 1993: *Frauen reisen. Zur literarischen Präsentation weiblicher Geschlechterrollenerfahrung im 19. Jahrhundert*. New York.

Elke FREDERIKSEN, 1999: *Der Blick in die Ferne – Zur Reiseliteratur von Frauen. Frauen Literatur Geschichte. Schreibende Frauen vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Ur. Hiltrud Gnüg, Renate Möhrmann. Suhrkamp Taschenbuch 3447. Stuttgart. 147–166.

Igor GRDINA, 1992: *Avtobiografija pri Slovencih v drugi polovici 19. stol. Slavistična revija* 40/4, 341–363.

Katherine R. GOODMAN, 1999: *Weibliche Autobiographien. Frauen Literatur Geschichte. Schreibende Frauen vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Ur. Hiltrud Gnüg, Renate Möhrmann. Suhrkamp Taschenbuch 3447. Stuttgart. 166–177.

- Jerneja JEZERNIK, 2009: *Alma Karlin, državljanka sveta*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- , 2016: *Nisem le napol človek. Alma M. Karlin in njeni moški*. Ljubljana: Založba Sanje.
- Alma M. KARLIN, 1997: *Popotne skice*. Prevod Irena Dolschon. Ljubljana: Kmečki glas.
- , 2007: *Moji zgubljeni topoli. Spomini na drugo svetovno vojno*. Prevod Breda Rajar, Ana Grmek, Stanka Rendla. Spremna beseda Tone Kregar. Izbor slikovnega gradiva Andreja Rihter. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- , 2007: *Japonske novele*. Prevod Andreja Jezernik. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- , 2010: *Smrtonosni trn in druge nenavadne zgodbe iz Peruja in Paname*. Prevod in spremna beseda Andreja Jezernik. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- , 2010: *Sama. Iz otroštva in mladosti*. Prevod Mateja Ajdnik Korošec. Celje: Inlingua.
- , 2016: *Vodna vrba*. Prevedla, uredila in spremno besedo napisala Andreja Jezernik. 1. izd. Ljubljana: Založništvo Jezernik.
- , 2016: *Najmlajša vnukinja častitljivega I Čaa*. Prevedla, uredila in spremno besedo napisala Jerneja Jezernik. 1. izd. Ljubljana: Založništvo Jezernik.
- Hiltrud GNÜG, Renate MÖHRMANN (ur.), 1999: *Frauen Literatur Geschichte. Schreibende Frauen vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Suhrkamp Taschenbuch 3447. Stuttgart.
- Alenka KORON, Andrej LEBEN, 2011: *Avtobiografski diskurz: teorija in praksa avtobiografije v literarni vedi, humanistiki in družboslovju*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Tone KREGAR, 2007: Almino potovanje med Nemci in Slovenci. Alma Karlin: *Moji zgubljeni topoli*. Ljubljana: Mladinska knjiga; Muzej novejšje zgodovine. 11–25.
- Katja MIHURKO PONIŽ, 2011: Začetki ženskega avtobiografskega diskurza na Slovenskem. *Avtobiografski diskurz: teorija in praksa avtobiografije v literarni vedi*. Ur. Alenka Koron, Andrej Leben. 247–256.
- Irena NOVAK POPOV, 2008: Štiri ženske avtobiografije. *Jezik in slovstvo* 53/3–4, 53–67.
- Annegret PELZ, 1993: *Reisen durch die andere Fremde. Reiseliteratur von Frauen als autogeographische Schriften*. Köln.
- Marjan PUŠAVEC, 2010: Spremna beseda. Avtobiografija Alme Karlin: *Sama. Iz otroštva in mladosti*. Prevod Mateja Ajdnik Korošec. Celje: Inlingua.
- Svetlana SLAPŠAK, 2010: Potovanje pred pisanjem. Avtobiografija Alme Karlin: *Sama. Iz otroštva in mladosti*. 308–317.
- Neva ŠLIBAR, 1996: Ženski (avto)biografski diskurz: O njegovi subverzivnosti in potrebi po uzaveščanju njegovih pravil. *Delta* 2/1–2, 64–77.
- Vladimir ŠLIBAR, 1988: *Članki Alme Karlin v Cillier Zeitung 1920–1928*. Celje: Celjski zbornik.
- Barbara TRNOVEC, ur., 2011: *Kolumbova hči: Življenje in delo Alme M. Karlin*. Celje: Pokrajinski muzej.
- Marta VERGINELLA, 2011: Zgodovinopisna raba avtobiografskih virov in značilnosti ženskega avtobiografskega pisanja. *Avtobiografski diskurz: teorija in praksa avtobiografije v literarni vedi*. Ur. Alenka Koron, Andrej Leben. 95–106.

THE AUTOBIOGRAPHY, TRAVELOGUE, AUTOBIOGRAPHICAL TRAVELLING AND FICTIONAL PROSE OF ALMA KARLIN

Alma Karlin, a world traveler and writer, left behind works that are very diverse in genre and subject. When that was not common, she dared to step on her own traveler's, explorative and artistic path. She has written two autobiographies. The first, translated into Slovene under the title *Alone [Sama]* no earlier than in the year 2010 (In German *Ein Mensch wird... Aus Kindheit und Jugend [A Person becomes... From Childhood and Youth]*, written in the year 1930/31 and until recently existing only as a manuscript), discusses the writer's childhood and adolescence, her study and travels around Europe until the end of the First World War. The second, written under the title *My Lost Poplars [Moji izgubljeni topoli]* and translated into Slovene in 2007, refers to the time of the Second World War and her escape from the Nazis. With the help of the Partisans, she tried to establish contacts with the English and flee to England, but she did not succeed. As a member of a German-speaking community from Celje, she was suspicious to the Partisans, although she was anti-Nazi. Both of her autobiographies place Alma Karlin among the great authors of this genre. Moreover, they represent a unique and vivid testimony of the historical events that took place before, in between and after the Great Wars. The autobiographies are rich in literary elements and express the peculiarities of the female autobiography of the 20th century that accentuates the establishment of a new female self-confidence, based on education and artistic talent. In these works, the writer has rebelled against the traditional demands of the patriarchal bourgeois society as well as against the Nazi and Communist ideological violence. Even though Alma Karlin has never proclaimed herself as a feminist, she lived, thought and wrote in the spirit of the contemporary emancipatory aspirations of her time. She has emphasized the meaning of women's education and their right to artistic expression. She discussed personal and political issues in both autobiographies. Her distinct anti-war standpoint is visible. Both autobiographies also prove that she was not blinded by the vapid German patriotism. She wanted to surpass the national opposites, broaden horizons and raise tolerance by learning foreign languages as well as exploring and writing about foreign cultures. Therefore, we can consider her as one of the pioneers of intercultural studies in Slovenia and in Europe where she was a very renowned and popular author between the Great Wars.

Alma Karlin also excelled in the genre of travelogues and travel autobiographies. The article analyses her travelogue *Travelling Sketches [Popotne skice, 1997]*. This travelogue shows the characteristics of the contemporary European female travelogue of her time that expressed the wish for change, for a new way of life. Predominantly, this meant the denial and rejection of the traditional female role. At the same time, Alma Karlin's travelogues are interesting literary works that include several different topographical, ethnographical, historical, artistic, economic and political information. They also contribute thoughts on the position of a woman world-wide and express the female outlook on the patriarchal social order. They additionally reflect emancipatory ideas. Alma Karlin's travelogues are works of a mixed genre and a rich cultural-historical document. They had an informative, entertaining and educational function. The collection of sketches *The Deadly Thorn [Smrtonosni trn, 1993]*, translated into Slovene in 2010, is an example of her travel autobiographies. This is the only literary work in which the writer appears as a literary character.

Karlin also wrote fictional prose (*Japanese Novellas, The Water Willow, The Youngest Granddaughter of the Venerable I Chao [Japonske novele, Vodna vrba, Najmlajša vnukinja častitljivega I Čaa]*) that she placed in different parts of the world where she lived. For example in China, Thailand, Japan or Panama. This prose, composed of

sketches, novellas, and novels, is the least researched from the standpoint of literary science. The majority of it still foregrounds the stories of women, in which the writer thematises the revelation that these women are deprived of education and socially inferior. Her prose expressed social critique.

Alma Karlin was one of the first professional writers in the Slovene area. She was raised in Austria-Hungary and lived in Celje. That is why she spoke and wrote in German, even though her parents were both Slovenian. Celje was German-Slovene bilingual long into the 20th century, marked by national struggles and conflicts that she avoided. Alma Karlin understood Slovene but she wrote in German. As a “German” she had been ignored in the Slovenian literary histories and untranslated until the late 80’s when the first translations occurred. Accordingly, the contemporary literary science establishes that the canon of the national literature does not consist only of those literary works that are written in the contemporary national language of the majority. Slovenian literature also consists of male and female writers whose works were and are still written in other languages, and those that lived or live in the area of present-day Slovenia. Alma Karlin was a writer with a double, intercultural, German-Slovenian identity.
